

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

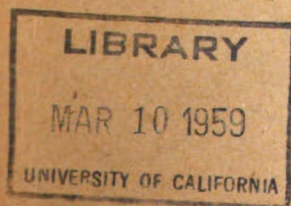
уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Блажа*
(Скопље), *д-ра Нахиџгала Рајка* (Љубљана), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад),
д-ра *Сивевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васа* (Скопље),
д-ра *Храсиће Майи* (Загреб)

XXII КЊ. 1—4

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

БЕОГРАД
1957—1958

ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЌ КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ

Познатиот српски книжевник Доситеј Обрадовиќ, „оснивач нове [српске] световне книжевности и реформатор српске граѓанске мисли у правцу идеја просвећености...“¹ беше познат дури и популарен и кај останатите јужнословенски и балкански народи, покрај кај српскиот народ. Од она што е до денес познато за упливите на Доситеја кај јужнословенските и балканските народи треба, патем, да се спомене она што е напишано за Доситеј кај Хрватите², Словенците³, Бугарите⁴, Романите⁵ и Грците⁶.

1. Како и останатите јужнословенски и балкански народи, исто така и Македонците ги познаваа делата на Доситеј Обрадовиќ, ги прифаќаа и ги пропагираа неговите идеи, ги преводеа некои од неговите дела⁷, се служеа со некои од неговите дела во учителската пракса. И самиот Доситеј Обрадовиќ имаше можност да дојде во допир со некои луѓе од Македонаја и, извесно време, да престојува на крајниот југ од македонската територија, во некои светогорски манастири. За врските меѓу Доситеја и некои луѓе од Македонија [кај Доситеја тие луѓе се „Бугари“ или „Срби“], наоѓаме податоци во Доситеевите дела. Како што е познато од

¹ Д-р Драгиша Живковиќ, Почети српске книжевне критике (1817—1860) Београд, 1957, 33

² Буро Шурмин, Доситије и Хрвати, Српски книжевни гласник, 16.III.1911, 430—437;

³ Д-р Фран Илешин, Доситеј и Словенци, Бранково коло, 1911, 201—202, 235—236;

⁴ Бојан Пенев, Доситеј Обрадовиќ код Бугара, Српски књ. гласник 16. III 1911, 438—451; Боян Пенев, Доситеј Обрадовиќ у нас, Списание БАН, III, 1912, 73—112;

⁵ Тих. Р. Ђорђевиќ, Доситеј и Румуни, Српски книжевни гласник, 16. III. 1911, 452—461;

⁶ Павле Поповиќ, О грчком преводу Доситејева „Живота“ и румунском преводу „Собранија“, Прилози за книжевност, језик, историју и фолклор, књ. VIII, 1928, 177—179; Михаило Ласкарис, О грчком преводу Доситијева „Живота“, Прилози за книжеоност..., XVIII, 67—68; и давно пре овога: Д. Руvaraц, Противници штампања Доситијевих дела, Бранково коло, 1911, 198;

⁷ Х. Поленаковиќ, Страници од македонската книжевност, Скопје 1952, 130—142;

неговиот „Живот и прикљученија“⁸, во 1765 година Доситеј пристигнал на Света Гора, во свето-Павловскиот манастир, и „У том манастиру наџем неколико Бугара монаха, од којих један одведе ме кроз Кареје у Хиландар.“⁹ Во овој манастир „Наџем неколико Сербов..., који се ва век с Болгари инате и не могу да се по-годе чији је Хиландар.“¹⁰ Во Хиландар Доситеј останал есента и зимата, а „на пролеће [1766] поџем опет на море.“¹¹ За време на подолгниот престој во Хиландар Доситеј сигурно имал можност да дојде во допир со повеќето од манастирската братија. А во тоа време, како и подоцна, во Хиландар, покрај Срби и Бугари, имало доста и наши луѓе, Македонци, особено од областите што се најблиску до Света Гора, макар што имало и од западните, периферните области на Македонија: од Дебар, Галичник, Тетовско, Скопско. Да се спомене дека Кирил Пејчиновиќ, неговиот татко и стрико, некаде во последните децении на XVIII век живееле во Хиландар, последните двајца, по сè изгледа, таму и го завршиле својот живот. За бројноста на Македонците во Хиландар најдобро зборуваат пописите на хиландарските калуѓери, што се правени при крајот на XVIII и во почетокот на XIX век. Од тие списоци се гледа дека мнозинството на калуѓерите во овој манастир биле од Македонија. Немаме некои особени причини па да мислиме дека за времето на Доситеевиот престој во Хиландар ситуацијата во овој поглед била нешто поинаква. За жалост, меѓутоа, нам не ни стојат на располагање некои поблиски податоци за тоа дека Доситеј можел да врши некаков уплив на хиландарските Македонци; тоа Доситеј и не можел во тоа време да го стори, бидејќи тој во Света Гора, па и во Хиландар, барал наука и просвета, а неговото просветителско и писателско дело дури подоцна ќе созрее и ќе делува на читачката публика.

Освен на Света Гора, Доситеј имал можност да дојде во допир со некои наши луѓе за време на неговиот престој во Виена, Лајпциг, Белград. Самиот Доситеј пишува, на едно место, во својот „Живот...“: Дека во Виена, меѓу другото, бил учител и на некој „Томас Папазоглус из Тесалонике.“¹² Овој Тома Папазоглу од

⁸ Дела Доситеја Обрадовића, Београд, 1911: сите цитати од кај Доситеја се даваат од ова издание;

⁹ Дела Доситеја Обрадовића, стр. 52;

¹⁰ Дела Доситеја Обрадовића, стр. 52;

¹¹ Исто;

¹² Исто, 91;

Солун, во еден незгоден момент за Доситеја, кога останал без пари, му притекнува на помош на Обрадовиќа, и му дава потребна сума пари. За овој ученик на Доситеја, за жалост, немаме некои поодредени вести, за да можеме да го следиме неговиот живот и да бараме кај него некои упливи од Доситеевото воспитание. Часови од италијански јазик ѝ одржувал Доситеј на ќерката на еден виенски трговец Константин Дамчо, чиешто презиме би можело да зборува за тоа дека имаме работа со човек од нашите краишта. За жалост и за оваа личност, и за неговата ќерка не можеме ништо повеќе да кажеме освен она што го рече Доситеј.¹³ Во својот „Живот...“ Доситеј зборува уште за еден свој ученик „један добри јуноша, Болгарин, почео је плакатаи, кад сам му кажао лане да ђу пођи, него да тражи себи другог учитеља. И ја сам тешко сажалио.“¹⁴ Но ништо повеќе од овие зборови немаме за овој ученик на Доситеја, кој можел да биде син од некоја видна трговска фамилија од Пиринска Македонија? — За повеќето од овие податоци, врски меѓу Доситеја и „Бугарите“, зборува бугарскиот научник Бојан Пенев во својата убава студија за Доситеја кај Бугарите.¹⁵

Со наши луѓе, од разни краишта на Македонија, Доситеј можел да се запознае и за време на својот престој во Лајпциг каде што студирал и ги печател своите дела. Во текот на XVIII век, и во XIX век, во Лајпциг имало редовно по една мала колонија од македонски трговци, кои, особено во врска со одржувањето прочуените лајпцишки сајмови, донесувале во Лајпциг разна трговска стока, од Охрид, и од разни други градови од Егејска и Пиринска Македонија.¹⁶

За време на својот престој во Белград Доситеј Обрадовиќ секако имал можност да дојде во контакт со низа наши луѓе од Македонија, што, на разни начини, учествувале во ослободувањето на Србија и организирањето на српската држава од времето на Првото српско востание. Конкретна врска на Доситеја со еден Македонец е неговото пријателство со Петар Новаковиќ-Чардаклија, еден од највидните Македонци во тогашна Србија.¹⁷ Роден

¹³ Исто, 92;

¹⁴ Исто;

¹⁵ Пенев, во спомнатата студија, на бугарски јазик, стр. 76—77;

¹⁶ Велико Ѓорданов, Лајпциг и Бугарите, Софија, 1938; според оценката во Македонски преглед, XI, 3—4, 1939, стр. 223;

¹⁷ За Петар Новаковиќ-Чардаклија достатно податоци има кај Лазар Арсенијевиќ Баталака, Историја српског устанка, I, Београд, 1898, на повеќе места.

во Леуново, во Западна Македонија, на брегот на денешното Мавровско Езеро, Петар Новаковиќ-Чардаклија уште пред да се дигне Првото српско востание работел во Белград како аџија. Откако минал во Австрија, тој учествувал во Австриско-турската војна (Кочина Крајина) и се одликувал како борец, добивајќи и чин на капетан. Чардаклија престојувал во Будим, Пешта, Виена. Треба да се претпостави дека со Доситеја се запознал уште пред Доситеевото доаѓање во Белград, бидејќи Доситеј зборува на едно место за Чардаклија како за човек со кого дамно се познавал. Кога се дигна Првото српско востание, Чардаклија минува во Србија и зазема доста важен положај во раководството на новата држава. Станува дури член на Правителствујуштиот совјет, вршејќи и разни дипломатски мисии во Русија и Турција. За односите на Доситеја со Чардаклија имаме некои податоци што ни ги оставил самиот Доситеј, а за дискусиите и нападите и противнападите што се појавија во врска со епитафот што го напиша Доситеј за Чардаклија, нè известува Вук Ст. Караџиќ. Од едно Доситеево писмо, испратено од Белград при крајот на 1807 година, се дознава дека тој „Сада ти у лепој вароши с давно познатим љубезним мојим пребивам Чардаклијом, како год у мојеј рожденија кући; и ако икада за преселение са овога света нисам многу марио сада заиста не марим.“¹⁸ На закопот на Чардаклија, на 4 февруари 1808 година, Доситеј одржал и посмртно слово. Од ова слово, меѓу општите места, може да се осети и еден личен тон на човек што жали за загубениот пријател. На крајот, Доситеј состави и еден епитаф „Надгробни натпис Петру Чардаклији“¹⁹, кој предизвика една прилично долга и мачна полемика меѓу Доситеја и Ивана Југовиќа.²⁰

2. Покрај личните врски меѓу Доситеја Обрадовиќ и разни луѓе од Македонија, наши луѓе го читале Доситеја, било тие да живееле на македонскиот терен или надвор од него, главно во Србија. Тоа го дознаваме од списоците на претплатници на некои Доситееви дела. Така, на пример, на делото „Писма Доситееви Обрадовића“ (Будим, 1827) претплатник е од Пешта „Г. Анђелко Х. Петко Палашовић трг. из Велеса“. Овој Анђелко Палашовиќ или Палашов е еден од повидните велешани, во последните две децении од првата половина на минатиот век, што многу се заложувал за

¹⁸ Дела Доситеја Обрадовића, стр. 559;

¹⁹ Истото, стр. 367;

²⁰ Вук Стеф. Караџић, Скупљени историски и етнографски списи, књ. I, Београд, 1898, стр. 273.-277;

културно - просветното издигање на велешкото население. Бил познат трговец, школуван во Австрија. Неговото име често го наоѓаме во списоците на претплатници на разни српски и бугарски книги. Тој дури бил еден од работодавците на Белградската народна библиотека (1838 год.), а од еден список на претплатници на книгата на Исидор Стојановиќ: „Наравоучителне басне у стиховима“ (Будим, 1833) се дознава дека овој човек бил „вел [ики] куп[ац] и вел[ики] љуб[итељ] књиж[ества] срп[ског], основател библиотеке у вароши Велесу“. „Г. Анђелко Палашов, любител рода и књижества“ бил претплатен и на книгата Г. М[агарашевић], „Дух списанија Досіѳеевы“ (Будим, 1830). На оваа книга имало уште неколку претплатници од Велес: „Г. Манасій Х. Транко Кушевич из Велеса, Г. Никола хаџи Михаил из Велеса трговац... преподоб. Г. Пахомій Монах.“ Неколку македонски луѓе што живееле во Србија биле претплатени на „Басне“ од Д. Обрадовиќ (Београд, 1833): „Г. Пантелија Х. Стоиловић, конзул Београдски, Г. Анастас Христодуловић, куп. и жит. Београд. рожд. у Ѓесалонику, Г. Никола Дука Бешика, куп. и жит. Београд. рожд. у селу Клисуре, у Македони, Г. Стефан Коста Поповић, куп. и жит. Београд. рожд. у селу Любанцу, у Наи Скопљанској, Г. Јован Коста Поповић, куп. и жит. Београд. рожд. у селу Любанцу, у Наи Скопљанској“. — Има некои податоци и за тоа дека од страна на цариградската патријаршија, со окружно писмо до сите архиепископи во епархиите каде што има „Бугари“, е водена борба против ширењето на Доситеевите дела во народот.²¹

3. Врз база на еден запис, сторен на еден егземплар од „Огледало“, делото на македонскиот книжевен трудбеник Кирил Тетоец Пејчиновиќ (егземпларот е власништво на Народната библиотека во Софија), се претполага дека Пејчиновиќ ги познавал Доситеевите дела и бил негов почитател. Записот сторен на „Огледало“, за кој се смета дека е сторен со раката на Пејчиновиќа, гласи: „Кѣріла Іеромонахъ лшчѣкаго Мѣтирѣ Досіѳеевъ благополѣчію ѣ дѣшѣномъ спасѣнію рачнѣтель +.“

Опирајќи се на овој запис, и продолжувајќи ја мислата на Стојан Новаковиќ за Пејчиновиќа, д-р Лазар Мирковиќ напиша и еден труд за Пејчиновиќа со заглавие „Кирил Пејчиновић — Доси-

²¹ Д. Руварац, спомнатата статија во напомена бр. 6;

²² Проф. Б. Цонев, Опис на ръкописните и старопечатните книги на Народната библиотека в София, София, 1910, бр. 523;

тије Јужне Србије²³. Односот Доситеј-Пејчиновиќ го разгледувал на двапати,²⁴ и Воја Илијашевиќ, но освен општи некои мисли и кај едниот и кај другиот писател-особено доколку се однесува тоа за употребата на народниот говор во книжевноста - други допирни точки, односно Доситееви упливи не можел да констатира,²⁴ што е инаку тешко и да се констатира.

4. Од нашите досегашни познавања на работите, најповеќе упливи од Доситеја Обрадовиќа среќаваме кај познатиот македонски преродбенски трудбеник Јордан Хаџи Константинов — Џинот.

Во целокупната учителска, списателска и просветителска дејност на Јордан Хаџи Константинов-Џинот Доситеевите упливи се доста видливи. Џинот е еден од ретките наши учители што на времето се борел за широко просветување на народот и тоа просветување на народен јазик. Поради своето застапување за народната просвета Џинот имал и многу и тешки непријатности. Со своето остро истапување против мрзеливите и неуките калуѓери и попови, против штетните суеверија, што широко беа развиени кај народот, со застапувањето за широкото народно просветување, со сето тоа Јордан Хаџи Константинов-Џинот се претставува како личност во основите на чијашто дејност лежеле водечките мисли од делото на Доситеја Обрадовиќа. Како пропагатор на овие мисли Џинот бил прогонуван од однародената чорбаџиска чаршија и од фанариотските владики. За тоа низа податоци сум дал во своите трудови за Џинот. Овдека би укажал на еден напад против Џинот што сум го истакнал во своите „Страници“. Од една достава, испратена од Тетово, на 18 октомври 1868 година, до скопскиот владика Пајсија, го дознаваме мислењето на доставувачот за Џинот. Џинот бил, според доставувачот: „Тој ништо човек. Цркви хули и обрјадите церковни и попови и калуѓери... и хули на бога, ружи црквени обреди.“²⁵ Вакви осуди биле упатувани и против Доситеја, макар што ни Доситеј ни Џинот не биле анти-религиозни, но обајцата биле жестоки противници и исмејувачи на настраностите кај црквените луѓе и во богослужбата.

²³ Д-р Лазар Мирковиќ, Кирил Пејчиновиќ - Доситеје Јужне Србије, Братство, XIX, 1925, 310—318; Х. Поленаковиќ Страници, 134—135;

²⁴ Воја Илијашевиќ, Доситеј и Кирил Пејчиновиќ, Книжевност и јазик у школи, Београд, 1954, св. 1 стр. 47—48 и во св. 2: Просветителске и книжевне идеје Доситеја Обрадовиќа, стр. 86—93;

²⁵ Х. Поленаковиќ, Страници од македонската книжевност, стр. 137;

Освен општиот став на Џинот што многу личи на Доситеевиот став во поглед на просветата, прогресот, животот, ние имаме и некои поконкретни докази за тоа дека Џинот го почитувал Доситеја, дека, по сè изгледа, ги познавал и неговите дела. Од запазените книги од библиотеката на Џинот, не се гледа дека во неа имало и некое дело од Доситеја. Но без голема опасност дека ќе се погреша, слободно може да се рече дека Џинот го познавал Доситеевото дело. Главната учителска и просветителска дејност на Џинот се развивала заправо во времето кога Доситеј одново стана популарен кај Србите и многу преведуван кај Бугарите, каде, како што е познато, некои Доситееви дела служеле по школите и како лектира. За тоа дека Џинот го цени Доситеја ни зборуваат и некои конкретни факти. Во една дописка на Џинот, печатена во „Цариградски вестник“ (бр. 85, 1852), се наведуваат имињата на неколку српски книжевници и на нивно чело Џинот го става Доситеја: „светилници мужие кротковисокомислени и дејателни Доситеј, Раич, Мушицки, Давидович“.²⁶ Читајќи ги писмата на Џинот, упатувани до разни лица, паѓа в очи фактот дека тој, во поглед на формата, многу личи на Доситеја. Како и Доситеј и Џинот имал обичај писмата да ги започнува со некаква мисла, стих, издвоени како мото, а во контекстот да употребува стихови, обично, на грчки поети и на грчки јазик.

Во едно писмо на Џинот од 12 февруари 1868 година, пишувано од Велес, и упатено до Друштвото српске словесности, Џинот, меѓу другото, соопштува, дека имал и една ракописна книга од Исак Сирјанин: „Тая книга я превельславный Евгений и Θεοτοки на гречески за кой учители е чезнеелъ Доситей Обрадовичъ“ (Х. Поленаковиќ, Кореспонденцијата на Јордан Хаџи Константинов Џинот со Друштвото српске словесности, Скопје, 1955, издание на Филозофскиот факултет, „Материјали“, книга 2, стр. 52). Очигледно е, од овој помен името на Доситеја, дека Џинот ги познавал Доситеевите дела, во случајов, конкретно Доситеевиот „Живот...“ и неговите „Писма“, бидејќи за Евгенија Вулгарис и за интересот што го покажувал Џоситеј за овој прочуен грчки просветител од XVIII век Џинот можел да дознае од Доситеовиот „Живот...“ (Дела, 56, 59), [каде се говори за одењето на Доситеја из Света Гора, за да ги слуша предавањата на Евгенија. Името на Н. Теотоки Доситеј го споменува во едно свое писмо (Дела, 532). Скерлиќ претполага дека Доситеј можел

²⁶ Х. Поленаковиќ, Страници, стр. 137;

и лично да се познааа со Теотоки (Јован Скерлић, Српска књижевност у XVIII веку, Београд, 1923, 275).

Во мојата студија „Изворот на Таблица прваја од Јордан Хаџи Константинов-Џинот“²⁷ укажав на тоа дека Џинот за својата „Таблица прваја“ можел да се користи со некаква веќе готова српска таблица и дека таксот на таа „Таблица“ е во основата земен од Доситеевата „Ижица“. На тој начин, веројатно посредно едно Доситеево дело е преведено на македонски јазик. За начинот на преведувањето од српски на македонски можев да констатирам: „Џинот или преводи буквално, збор по збор од српски на македонски и со тоа ни го дава првиот македонски превод од српски јазик, или комбинира по две - три или повеќе мисли Доситееви и ги дава во еден ук, или пак ја задржува основната мисла на Доситеја Обрадовиќа и ја искажува на свој начин, со свои зборови“.²⁸ Давајќи го паралелно текстот од „Таблица прваја“ на Џинот со оној од Доситеевата „Ижица“, му овозможив на читателот да го види Џинот како преводач.²⁹

Џинот, како што е познато,³⁰ за поуспешно спроведување на своите просветителски и морално-дидактички мисли, напишал неколку ситни драмски творби, од кои некои биле печатени, а има и такви што останале во ракопис (за некои и не се знае да ли се запазени). Овие драмски творби Џинот ги изведувал со своите ученици во скопската школа, во која тој бил учител. Но покрај со овие ситни и оригинални драмски обиди, Џинот се бавел и со преведување на драмски дела. Од една објава во „Цариградски вестник“ (бр. 150, 183), во којашто се говори за „Сочиненија и преведени книги готови за печат от Јордана Х. Константинова“

²⁷ Х. Поленаковиќ, Страници, стр. 130–142;

²⁸ Исто, стр. 139;

²⁹ Во предавањето текстот на „Таблица прваја“ од Џинот сторени се некои пропусти во читањето, што се должи на недоволно внимателното печатење на текстот од „Таблица“ од страна на А. П. Стоилов во Сборникот на БАН, IX, 5-Петтата мисла од „Таблица“ треба да гласи: „На беднаго смилуи се...“; потписот на Џинот треба да гласи: ор. Х: К: уч [?] учителниј“. Факсимил од „Таблица прваја“ на Џинот сега е објавен во „Българска възрожденска книжнина“, I, од др Маньо Стојанов, Софија 1957, стр. 217. Изненадува фактот дека не само делата на Џинот, туку и делата на сите македонски писатели во оваа библиографија на Стојанов се прогласени за бугарски, што е секако, барем за нашата стварност, работа што тешко може да се одржи. Впрочем да се види за тоа одзивот на Блаже Ристовски, По повод еден репертоар на преродбеската литература, „Хоризонт“, III, бр. 6. од 16.III.1958 г. (Скопје).

³⁰ Х. Поленаковиќ, Драмските обиди на Џинот, „Современост“, Скопје, 1952, бр. 7–8;

се дознава дека Џинот, меѓу другото, имал готово за печат: 1. Финал Сократов, драма в III дејствија, и на конец Слово Сократово о псевдополитице, 2. Дионисиј тиран, драма, и 3. Дамон и Фидиас ради пријателство, драма в I дејствие. Во спомнатиот мој труд за драмските работи на Џинот, во недостиг на конкретни материјали, за овој превод на Дамон... искажав една мисла за тоа каде би требало да се бара оригиналот. Сега би обрнал внимание и на Доситеевиот „Дамон или и истинито пријателство у искушенију љубави“, како дело, што можел Џинот да го преведува.

5. Дидактичниот тон во басните на славниот Езоп и, особено, наравоученијата што се додаваа на крајот на секоја басна, покрај целта што се состоеше во реторското образување на учениците, беше причина што овој литерарен текст многу радо се користеше по школите како лектира. Доколку се однесува за нашиот терен, се разбира дека Езопа најпрвин го имаме во употреба во грчките школи, а потоа, откако се отворија словенските-македонските школи, Езоп зазеде место во наставните програми и на овие школи. И во едните и во другите школи Езоп беше познат било во ракописни, било во печатени текстови, на грчки јазик, односно на некои од словенските јазици, во стихови или во проза се читаше Езоп.⁸¹

Познато е, на пример, дека нашиот иден голем преродбеник, Димитрија Миладинов, како учител во струшкото грчко училиште, во 1839 г., со учениците го обработуваше и го толкуваше Езопа.⁸² И во охридските училишта Езоповите басни, „приказни“, биле наставна материја, како што за тоа соопштува Кузман А. П. Шапкарев во својата најрано напишана автобиографија.⁸³ Во Кустендил, околу 1849—1852 год., даскалот Никола Христович Тонџаров, меѓу другите предмети, го вовел во наставниот програм и толкувањето на Езоповите басни.⁸⁴ За тоа дека Езоповите басни биле задолжителна лектира во велешките школи, во првата половина на XIX век, пишува Хр. Чочков.⁸⁵ Едно издание од Езоповите

⁸¹ За тоа да се види: К. Јиречек, Историја Бугара (во списанието „Виенац“ Загреб, 1876, бр. 48, 792), каде што вели дека во грчките школи во Бугарија и Македонија: „Читаху се одломци из Лукијана и Езопа...“; Б. Пенев, Историја на новата българска литература, III, 286, IV-1,449—50.

⁸² Ив. Хаджов, Братя Дитиџ и Константин Миладинови, Софија, 1944, 25 — 26;

⁸³ Македонски преглед, Софија, III-1, 70;

⁸⁴ Ѓордан Иванов, Северна Македонија, Софија, 1906, 370;

⁸⁵ Хр. Чочков, Град Велес, Учебното дело до револуционите борби, Софија 1929, 23;

басни го имаме зачувано во остатоците од библиотеката на Јордан Хаџи Константинов Џинот.³⁶ Во 1857 година во едно скопско училиште сигурно се толкувал Езоп. Тоа било во македонското училиште во коешто работел Џинот. Во тоа училиште имало „толкование басне Езопове от славянски на просто...“³⁷

За популарноста на Езоповите басни кај нас ни зборува, покрај кажаното, и фактот дека и до денеска во ракопис имаме сочувано зборници од Езопови басни, што биле сигурно употребувани по школите. Така еден ракописен зборник што содржи 16 Езопови басни, во македонски превод од првата половина на XIX век, неодамна е набавен за библиотеката на Катедрата за историја на книжевноста на народите на ФНРЈ, при Филозофскиот факултет во Скопје, Ин. бр. 4006. Всушност се работи за еден зборник од ракописни богослужбени состави на грчки јазик (со употреба на кирилска азбука) и црквенословенски јазик и со еден фрагмент од печатен текст на „избранные псалмы“. На крајот од овој зборник е пришвена една тетратка со Езоповите басни, без било какво заглавие. Басните се пишувани со црно мастило, на бела, нешпартана хартија, големина 9×14,2 см. Басните се напишани на 20 листа, непагинирани. Освен последната страница од тетратката што е неиспишана, сета останата тетратка е исполнета со Езоповите басни. Целиот зборник е подврзан во штица со кожна подврска. Басните се пишувани со брзописна кирилица од првата половина на XIX век, со специфичните форми на буквите: б, в, ж, у.³⁸ Во текстот на басните не е употребувана интерпункцијата. Има обид да се дадат украсени иницијални букви со кои започнуваат басните и наравоученијата. Последните четири листа од тетратката со Езоповите басни малу се оштетени. Зборникот е добиен од Штип, во 1951 година, од дипломираниот студент на Филозофскиот факултет во Скопје Панче Кироски. Во почетокот на зборникот, лист 2а непагиниран, под еден пртеж, се наоѓа запис на грчки од кој се гледа дека зборникот му припаѓал на дидаскалот Трајко Јоан од Штип. Озна-

³⁶ Д-р Ѓорѓи Шоптрајанов, Библиотеката на Јордан Хаџи Константинов Џинот, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, кн. II, 1949, 71, бр. 60а; на книгата од библиотеката на Џинот, опишана под бр. 93, се наоѓа еден пртеж на Езопа со кратки биографски белешки, дадени во стихови, на грчки јазик. За тоа да се види мојот труд: За библиотеката на Џинот, Год. зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, кн. IV, № 6 стр. 20–21;

³⁷ Климе Џамбазов, Борбата на Џинот за скопското народно училиште, Просветно дело, Скопје, 1954, бр. 9–10, стр. 588–589;

³⁸ Д-р Х. Поленаковиќ, Кореспондентне поуке на Југу с почетка XIX века, Јужни преглед, Скопје, 1939, XIII, стр. 411–417;

чена е и годината: „15 феб[руари] 1833 год.“ На непаг. лист 4а има еден запис и годината: 1822. Освен годината од записот, интересно е и името: Прокопије (дадено во падеж). На листот 106 од тетратката на која се запишани басните, има неколку записи: почеток на првата басна од збиркава и имиња: Мише Данилов (2 пати: еднаш Данилоф), Костадин, Димитрија. На внатрешната страна од задната корица: продолжение од првата басна и неколку имиња: Костадин, Димитрија, арсениа, Јоанче - имињата се напишани со рака што потсетува на ракописот на басните, останатиот текст со друга рака.

Врз база на овие записи, особено врз база на спомнувањето на двете години, може донекаде да се утврди времето кога се преведувани овие басни: тоа е првата половина на XIX век и попрецизно, првата четвртина на минатиот век.

Прашањето кој е преводач на овие басни, врз база на моите досегашни познавања на работите, не можам да го решам. Но, природно, во обзир, во прв ред, доаѓа власникот на зборникот, дидаскалот од Штип Трајко Јоан. За него немам поблиски податоци. Во секој случај овој штипски ракопис од Езоповите басни е досега најстар познат македонски превод од Езопа. Се работи за превод сторен на еден источномакедонски говор, најблизок до штипско - кочанскиот говор.³⁹ Но во јазикот на овој превод наоѓаме и елементи од соседните македонски говори и такви што живееле во народните говори, а се земени од црквенословенскиот јазик.

Овој штипски ракопис, како што реков, содржи 16 басни. Првата басна не е Езопова, иако се среќава во поедини зборници од Езопови басни. Останатите 15 басни се Езопови, се разбира, Езопови во својата основа, инаку всушност варијанти од односните Езопови басни.

Фактот дека првата басна од овој штипски ракопис не е Езопова го олеснува донекаде барањето на изворниот текст од овој македонски превод на басните. Значи, како извор на овој превод не доаѓа во обзир издание на Езопа, во кое не се наоѓа првата басна од нашиов превод.

За жалост, во моите досегашни истражувања на изворот од нашиот превод не сум можел со некоја поголема сигурност да укажам на тој извор. Споредувајќи го македонскиот превод со едно од подобрите, критичните изданија на Езопа на грчки јазик,⁴⁰

³⁹ И. А. Шандаров, Бележки по фонетиката на штипски говор, Сборник Мин. нар. просв. Софија, кн. XI, 586–590;

⁴⁰ C. Halm, *Fabulae Aesopicae. Collectae*, Lipsiae, 1925.

сум можел да констатирам знатни оддалечувања од грчкиот извор, макар што основата е тука. Некоје популарно грчко издание на Езоповите басни од времето кога настанал нашиот превод, не сум имал прилика да прегледам; исто така ми останале достапни руските прозни преводи на Езопа, што ги имаме уште од времето на Петар I и од подоцна во повеќе изданија.⁴¹ Во бугарските преводи на Езопа, што сум имал прилика да ги прегледам (Неофит Бозвели, 1835, П. Р. Славејков, 1852, Јоан Еманоилович, 1852, Рајно Попович, 1854, П. В. Оджаков, 1867), не сум можел да го најдам изворот на нашиот превод. Доколку се однесува до ракописните преводи на Езопа, за коишто зборува Цонев⁴², нив не сум имал можност да ги користам.

Езоповите басни во преводот на Доситеја Обрадовиќа, во овој случај, се наметнуваа како можен извор на нашиот превод. Сите 16 басни од нашиот превод, и онаа, првата, што ја нема во критичните изданија на Езопа и се вика во науката „неезоповска“, ги наоѓаме кај Доситеја. Навистина, Езоповите басни во нашиот превод доста се разликуваат во извесни детали од Доситеевите преводи, особено тоа се осеќа во наравоученијата. Но исто така има неколку детали, што ни даваат право да мислиме дека Доситеевиот превод на Езоповите басни во некој преработен вид, можел да му послужи како извор на нашиот превод. Пред сè станува збор за некои изразити сrbизми што се среќаваат во штипскиот ракопис: „уфати го“, „счапи го“. Ми станало до тоа да го истакнам овдека скоро дословниот превод од Доситеја во првата басна од нашиот превод, кај Доситеја басната број 63:

Доситеј:⁴³

Нећеш да слушаш, сврбе те
леѓа, нашао си ко ќе те
чешати.

Штипскиот ракопис:

некеш да слашаш србе те
гузица, нашел си кој да те
исчеше дибидус.

Замената на зборот „леѓа“ од кај Доситеја со зборот „гузица“ од нашиот превод зборува за тоа дека е изворот некој српски „дотеран“ Доситеј, односно дека преводачот морал да го знае српскиот јазик. За тоа ни е сведоштво и зборот „дибидус“ од нашиот превод, што инаку го нема кај Доситеја, но е во голема употреба во српскиот јазик.

⁴¹ История русской литературы, Академија на наук СССР, т. III/1, Москва, 1941, 409;

⁴² Б. Цонев, Ръкописната сбирка в Рилския манастир, Български преглед, VI, кн. X, Софија, 1910, стр. 96; Истиот, Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София, I, 1910, бр. 363, 386; II, 818;

⁴³ Обрадовић, Дела, 171.

Оставајќи на друго место одделно да говорам за овој наш превод од Езоповите басни и целосно да го публикуирам истиот, овдека сакам уште да укажам на тоа кои басни се преведени, упатувајќи на Доситеевиот превод и на спомнатото критичко грчко издание на Езопа:

Штипскиот ракопис:	Доситеј Обрадовиќ:	С. Halm
Број:		
1	63	Ја нема, „неезоповска“*
2	40	329
3	38	226
4	50	126
5	35	231
6	39	331
7	52	303
8	20	279
9	32	31 6
10	34	218
11	53	14
12	25	44
13	66	398
14	68	8
15	19	270
16	21	334

За да се има претстава за тоа како изгледа македонскиот превод на Езопа, во продолжение, ја давам првата басна онака како што е дадена во нашиот превод, задржувајќи ги сите карактеристики и не интервенирајќи воопшто, а по неа ја објавувам петнаестата басна од нашиот превод, со наша денешна азбука и со моја интерпункција. Броевите дадени во заграда на левата маргина ја означуваат страницата од ракописот.

6. Доситеевите дела се читани на нашиот терен во српските школи што овдека се оснивани при крајот на минатиот век. Имаме податоци и за тоа дека во српските школи на нашиот терен, во 1911 година, е прославувана стогодишнината од смртта на Доситеја со разни пригодни приредби.

7. Во новите услови, во нашата држава, Народна Република Македонија, Доситеј станува широко популарен не само кај уче-

* За оваа басна говори А. Шмаус, Абстемиијеве басне код Д. Обрадовића. Страни преглед, Београд, VII—VIII, 1936—1937, стр. 37—38.

П р а в о о у ч е н ы е

(36) Вук опазї една дїва кóза на еден висок ка́мен.

(38) **Нравоучѣние**
Човек никого да не верува човека доде му срлцето не разумее и умо, зашто многу измама става у терговштѣна и у прочи работа.

Х. Поленаковиќ

Харалампие Поленакович:

Доситей Обрадович, один из выдающихся представителей сербской литературы нового времени, был очень популярен среди других южнославянских и балканских народов. О влиянии Доситея и о его популярности среди балканских народов было написано не мало трудов.

В настоящей работе автор, профессор философского факультета Университета в Скопле д-р Харалампие Поленакович, указывает на интерес широких кругов македонского народа к творчеству Доситея и на связь его с македонцами.

У Доситея Обрадовича была возможность прожить известное время на окраинах южных областей Македонии, в святогорских монастырях, и там встречаться с македонцами. С ними он встречался также в Вене, Лейпциге, Белграде после освобождения Сербии, во время Первого сербского восстания.

Доказательство проявления интереса македонцев к Обрадовичу автор находит в том, что его произведения очень много читались ими, как проживавшими на территории, так и вне её — в Сербии, Австрии, Венгрии. В пользу этого говорит большое число абонентов на некоторые произведения Доситея Обрадовича.

В до сих пор произведенных разысканиях связей и влияния Доситея на македонских писателей указывалось на то, что один из первых македонских писателей, Кирилл Пейчинович, оставил заметку на одном экземпляре своего произведения „Огледало“ („Зеркало“), Будим, 1816, в котором он говорит о себе, как о почитателе Доситея (в заметке не говорится какого Доситея). Пересматривая своё прежнее мнение, автор думает, что точки соприкосновения между Доситеем и Пейчиновичем можно установить в подчёркивании значения народного языка и в его употреблении в литературе.

Наибольшее проявление влияния Доситея автор находит у македонского деятеля в области литературы, представителя „Возрождения“ Йордана Хаджи Константинова Джинот-а. Во многих своих просветительных тенденциях Константинов Джинот следовал примеру Доситея Обрадовича. Константинов Джинот написал первый перевод Доситея на македонском языке. Это — „Таблица первая“ Джинот-а, которая является переводом произведения Доситея „Ижице“. „Таблица первая“ Джинот-а напечатана в сороковых годах 19-го века в Салониках (или в Ваташи, селе близ теперешнего города Кавадарци, где известное время работала одна македонская типография).

Джинот в своих опубликованных трудах и в сохранившейся переписке упоминает Доситея, что доказывает его знакомство с произведениями Доситея.

В завершении автор статьи приводит рукописный перевод басен Эзопа, о котором предполагает, что он сделан с какого-то доситеевского перевода Эзопа. Автор публикует две басни. В первой указывает на одно место, которое во многом напоминает перевод Доситея, что и приводит автора к мысли о том, что перевод Доситея является источником этого македонского перевода.

Доситей переводится и теперь, в современной македонской литературе, а именно, существует издание избранных произведений Доситея, вышедшее в Скопле в 1955 году.